

cent'anni, Italo!

Sí. Sembla que és veritat: fa cent anys del naixement d'**Italo Calvino**. Per molt que **Calvino** fes tot el possible per despistar, avui ja no hi ha massa misteris i sabem dels trets principals de la seva vida, cosa que enutjaria a l'escriptor perquè sempre va voler quedar darrere de la seva obra amb un perfil difús que desdibuixava sempre que podia. Com va dir, el 9 de juny de 1964, en una carta a **Germana Pescio Bottino** recollida en la presentació de l'edició de 1993 de *Le città invisibili*:

*Dades bibliogràfiques: soc d'aquells que creu, amb Croce, que d'un autor compten només les obres. (Quan compten, naturalment.) Per això mateix de dades bibliogràfiques no n'hi dono, o les dono falses, o cerco sempre de canviar-les. Em poden demanar el que volen saber, els ho diré. Però no els hi diré mai la veritat, d'això en podeu estar segurs.*¹ (traducció pròpia, com en la resta de cites que apareixen en aquest escrit).

De fet, encara ara, queden proves de la confusió que va escampar en vida com en el cas de la presentació a la traducció al castellà de *Il barone rampante*, de **Francesc Miravittles**², que el fa originari de Sant Remo, a Itàlia, d'on era el pare i d'on va anar a viure de ben menut, en comptes de Santiago de las Vegas, a Cuba, on realment va veure la llum. Recordo com aquesta actitud em va sorprendre quan rellegia, aquest cop intentant-lo en versió original, l'esmentada introducció viatjant en tren des de Bolonya, on estudiava, a Venècia, el més proper que hi ha a la terra de les urbs imaginades per ell (de fet, un dels protagonistes, Marco Polo, diu que en cada una de les ciutats que descriu hi ha quelcom de Venècia).

Torre Asinelli, Bolonya. E. Dilmé, 1995.

¹ Reproduït en l'apartat Cronologia de l'edició de 1993 del llibre *Le città invisibili* d'Italo Calvino publicat per Palomar S.r.l. i Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., Milà, p. XIII.

² Es tracta de la segona edició de 1981 de la traducció en la col·lecció Bruguera libro amigo, de l'editorial Bruguera, S. A, p. 3.

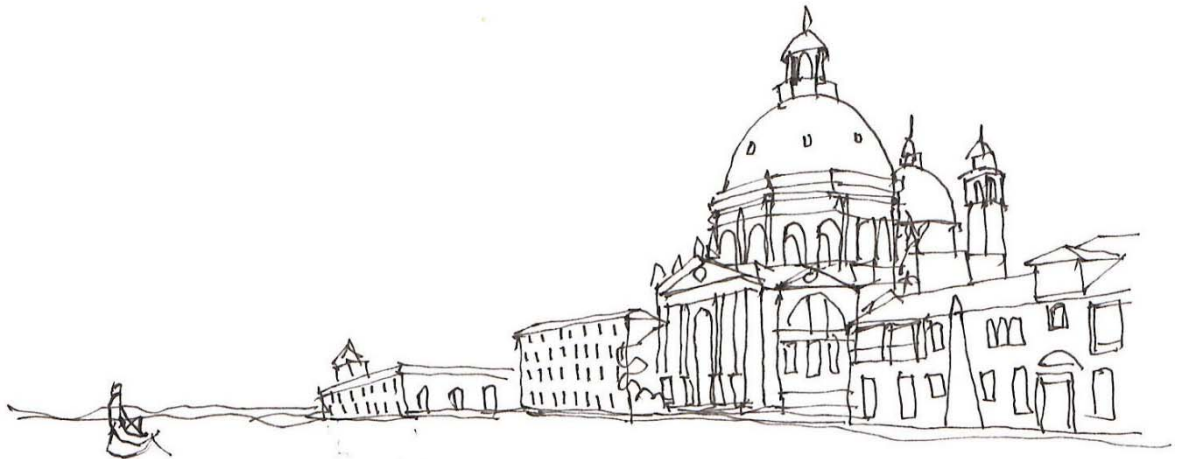
cent'anni, Italo!

I em va sorprendre perquè, a diferència de la fal·lera mediàtica de la gent d'avui, la majoria sense gens d'interès, **Calvino** volia ser invisible, com les seves famoses ciutats, agafar distància de la realitat per no petrificar-se. Una mena de Perseu enfrontat a Medusa. Com dirà en la lliçó *Lleugeresa* de les seves pòstumes i visionàries *Sis propostes per al pròxim mil·lenni*³:

La força de Perseu està sempre en un rebuig de la visió directa, però no és un rebuig de la realitat del món dels monstres, en el que l'ha tocat viure, una realitat que porta amb ell, que assumeix com a càrrega personal.

No pot estranyar, doncs, que el personatge d'un dels seus primers èxits, Cosimo, el protagonista del *Baró rampant*, es revoltés contra el món anant-se'n per les branques, literalment, és a dir, vivint sobre els arbres, no pas per defugir la realitat sinó per agafar distància, perspectiva. Igualment, el protagonista de la darrera obra, *Palomar*, que no per casualitat porta el nom del famós observatori de Mont Palomar, en el capítol *Les Meditacions de Palomar*, i concretament en el conte *El món mira el món* diu:

Després d'una sèrie de desaventures intel·lectuals que no val la pena recordar, el senyor Palomar ha decidit que la seva activitat principal serà mirar les coses des de fora.

Basílica de Santa Maria della Salute. Venècia. E. Dilmé, 2001

En tot cas, serà per aquest afany de discreció o per altres raons desconegudes, que afectaren també a gegants de la talla de **Kafka**, **Joyce**, **Proust**, **Wolf**, **Navokov** o **Borges**, que increïblement no se li va concedir el Nobel de Literatura. Per fiar-se dels premis!

³ I. Calvino, *Levedad en Seis propuestas para el próximo milenio*, Madrid, 1994, p. 17.

cent'anni, Italo!

I parlant d'escriptors **Calvino** tenia el seu propi cànon literari amb l'autor argentí al capdavant amb el que compartia l'atracció pels laberints, els miralls, la combinatòria o el tarot, i també amb **Joanot Martorell**, que igual quelcom hauria de veure en la trilogia *Els nostres avantpassats* formats pel *Vescompte migpartí* (1952), el *Barò rampant*, (1957) i el *Cavaller inexistent* (1959). Una primera incursió en el terreny fantàstic que va combinar amb comptes socials ben premonitoris com van ser *La formiga argentina* (1952), *El núvol de Smog* (1958), *L'especulació immobiliària* (1963) o, fins i tot, la novel·la *Marcovaldo* (1963) on descriu, a través d'un somiatruites, la pèrdua d'humanitat i empatia de la ciutat contemporània. Aspecte que **Calvino** lliga a l'accelerada hegemonia de la imatge que treu corporeïtat, materialitat i profunditat al món. Ara diria, ple de realitats virtuals. I això que no va conèixer l'omnipresència de les xarxes socials! En la lliçó *Exactitud* de les *Sis propostes per al pròxim mil·lenni*(1985)⁴ dirà:

Vivim sota una pluja ininterrompuda d'imatges; els mèdia més potents no fan sinó transformar el món en imatges i multiplicar-les a través d'una fantasmagoria de jocs de miralls: imatges que en gran part no tenen la necessitat interna que devia caracteritzar a tota imatge, com a forma i com a significat, com capacitat d'imposar-se a l'atenció, com a riquesa de significats possibles. Gran part d'aquest núvol d'imatges es dissolen immediatament, com els somnis que no deixen empremta en la memòria; el que no es dissol és una sensació d'estranyesa, de malestar.

Abadia de San Giorgio Maggiore, Venècia. E. Dilmé, 2010.

⁴ I. Calvino, *Exactitud* en *Seis propuestas para el próximo milenio*, Madrid, 1994, p. 37.

cent'anni, Italo!

L'antitesi de Marcovaldo serà Palomar, per molts l'alter ego de **Calvino**, un escrutador precís de la realitat. En aquesta obra apareix, en el capítol *Els viatges de Palomar*, un personatge molt conegut per la gent de la meua edat, just ara que es compleixen vint anys de la seva mort, **Floquet de Neu**. Ara bé, d'aquest capítol sempre m'ha fascinat el relat *Serps i calaveres* on Marcovaldo visita les ruïnes de Tula, a Mèxic, de la mà d'un erudit que li justifica amb elaborades teories cada figura, cada relleu o cada jeroglífic del jaciment mentre que, fent el mateix recorregut, un grup d'escolars reben del mestre les certeses incontestables: datació, civilització, tipus de pedra... però respecte al significat la sentència: ningú sap què volen dir. Al final, Marcovaldo, és a dir, **Calvino**, es preguntarà qui té raó:

...Una pedra, una figura, un signe, una paraula ens arriben aïllades del seu context són només aquella pedra, aquella figura, aquell signe o paraula: podem intentar definir-les, descriure-les com a tals, i prou; si més enllà del rostre que ens presenten tenen també un rostre ocult; nosaltres no ho sabem. El refús de comprendre més que allò que aquestes pedres ens mostren és potser l'única manera possible de demostrar respecte pel seu secret; intentant endevinar és presumpció, traïció al veritable significat perdut...

Ara bé, Palomar afegeix que el ser humà sap:

...Que no podrà mai ofegar en ell la necessitat de traduir, de passar d'un llenguatge a l'altre, de figures concretes a paraules abstractes, de símbols abstractes a experiències concretes, de teixir i reteixir una xarxa d'analogies. És impossible no interpretar, com és impossible no pensar...

Aquestes reflexions se'm van fer presents quan vaig tenir contacte amb el jaciment arqueològic de la **Roureda de la Margineda**. I no m'ho trec del cap cada cop que hi torno. Els desacords entre historiadors i arqueòlegs, la divergència entre l'art de la construcció i els edificis imaginats per aquests... fa que estigui més convençut del que pensava **Palomar** que del que he escoltat fins ara.

Per cert, **Calvino** tindrà una bona relació amb Mèxic, país que havia acollit als seus pares, el 1908, durant la presidència de **Porfidio Díaz**, quan van fugir d'Itàlia en ser acusats d'intent d'assassinar al Zar de Rússia perquè el magnicida es va fer passar pel pare. Viuran la revolució mexicana i coneixeran a **Pancho Villa** fins a plantejar-se apuntar-se a les seves tropes abans de traslladar-se a Cuba.

Quan **Calvino** va morir, sobtadament, a Siena, una altra ciutat de somni, a la mateixa edat que ens va deixar el meu pare, i a la mateixa que jo tinc ara, treballava en un llibre sobre els cinc sentits. Havia acabat tres: l'oïda, l'olfacte i el gust. En aquest darrer, titulat *Sota el sol Jaguar* (que també donarà nom a la recopilació dels tres contes), una parella en hores baixes, de nou sembla

cent'anni, Italo!

que parla d'ell, es submergirà en la barreja entre la cultura culinària indígena i la dels convents espanyols.

Tot un recorregut pels plats, ingredients, sabors i sensacions gustatives entre Oaxaca i Tepolatlán amb visites a jaciments com Monte Alba, el de les tres cultures (olmeques, mixteques i zapoteques), on s'interroguen sobre els sacrificis humans i l'antropofàgia, cosa que veien relacionat amb els condiments extrems del país o per amagar o per potenciar el cos sacrificat i sacralitzat, talment com la nostra Eucaristia, només que, nosaltres, ens van treure de la màniga la transsubstanciació i així evitar-nos la part cruenta. El protagonista i la seva parella, Olivia (nom també d'una de les ciutats invisibles), que abans del viatge a Mèxic, el tenia com quelcom distant, avorrit i, parlar de gust, insípid, arriben a l'èxtasi a través d'un menjar tan afrodisíac que desperta somnis carnívors alhora que omple totes les necessitats eròtiques, fet que explicaria la castedat dels convents. Tot un miracle, certament! Com dirà en el conte⁵:

Tampoc es pot oblidar l'arquitectura sagrada que servia de fons a les vides d'aquelles religioses, inspirada pel mateix impuls cap a l'extrem que portava a l'exasperació dels sabors ampliada per la flamarada dels xilis més picants. Així com el barroc colonial no ponía límits a la profusió d'ornaments i al luxe, per la qual la presència de Déu era identificat en un deliri minuciosament calculat de sensacions excessives i desbordants, així la cremada de les més de cent varietats indígenes de pebrots sàviament escollits per cada plat, obria les perspectives d'un èxtasi flamíger.

Campo San Giacomo di Rialto, Venècia. E. Dilmé, 2018.

⁵ I. Calvino, *Bajo el sol jaguar* en *Bajo el sol jaguar*, Madrid, 2010.

cent'anni, Italo!

Ara bé, si hi ha un llibre que em fascina per sobre de la resta dels que he llegit d'ell és: *Les ciutats invisibles* (1973), potser la més famosa de les seves obres, considerada per molts una obra mestra del segle XX i, pel que sembla, de la que l'autor n'estava més satisfet.

Escrita des del seu refugi de París amb una prosa poètica seductora reflexiona sobre el més gran dels invents humans: la ciutat. Com ell mateix diu en la presentació de l'edició comentada:

El llibre està fet de breus capítols, cadascun dels quals hauria de portar a la reflexió per cada ciutat o per la ciutat en general...

Crec que no només és una idea atemporal de la ciutat allò que el llibre evoca, sinó que desenvolupa, ara implícitament ara explícitament, una discussió sobre la ciutat moderna. Algun amic urbanista m'ha dit que el llibre toca temes dels seus problemes, i no és casualitat perquè el rerefons és el mateix...

*Què és la ciutat, per nosaltres? Crec haver escrit un últim poema d'amor a les ciutats, en el moment que és més difícil viuir-les com ciutats. Poder estem apropant-nos a un moment de crisi de la vida urbana, i *Les ciutats invisibles* són un somni que neix del cor de les ciutats invivibles.*

El mític viatger venecià **Marco Polo** descriu a l'emperador mongol **Kublai Khan** (**Calvino** el fa emperador dels tarters perquè el verdader **Marco Polo** així el denominava) les ciutats que deia haver visitat i que el monarca no podia conèixer donada la immensitat d'un imperi en expansió. A més, sense saber si eren reals preferia aquelles ciutats extraordinàries que cap altre de les que havia vist.

La novel·la em recorda la història d'un altre emperador que obsessionat per conèixer perfectament tot el seu territori demanava cada cop més exactitud als seus cartògrafs fins que s'arriba a fer un plànol de la mateixa extensió que l'imperi. En tracta del conte *Del Rigor en la Ciència*⁶ de **Borges**, que l'escriptor diu recollir del llibre *Viajes de varones prudentes* d'un tal **Suárez Miranda** i editat a Lleida el 1658, curiosament, just després de la guerra dels Segadors.

Uns anys després, un altre italià admirador de **Borges**, **Umberto Eco**, va escriure *De la impossibilitat de construir el mapa de l'imperi a escala 1:1*⁷ on demostra amb enginy com d'inviabile era tal propòsit.

⁶ J. L., Borges, *Del rigor en la ciencia*, Museo en El hacedor (1960), Obras Completas, 1941-1960, Vol. II, Barcelona, p. 443.

⁷ U. Eco, *De la impossibilitat de construir el mapa de l'imperi a escala 1:1* en El segon diari mínim, Barcelona, 1994, pp. 224-232.

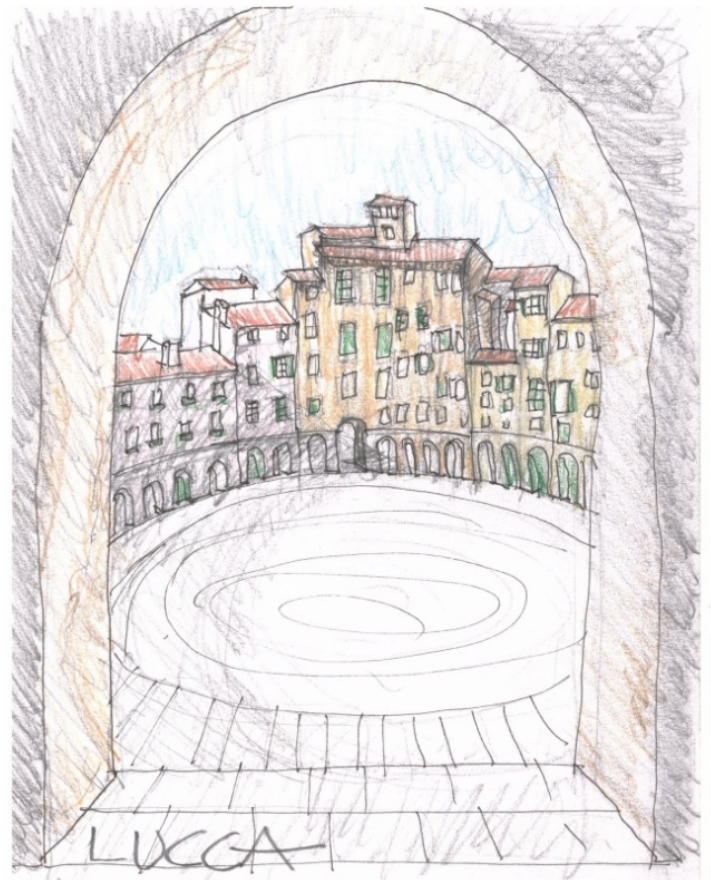

cent'anni, Italo!

Calvino imagina cinquanta-cinc ciutats amb noms de dona que responen a onze categories (les ciutats tènues, les ciutats contínues, les ciutats ocultes, les ciutats i els ulls, i la memòria, i els signes, i el desig, i els canvis, i els morts, i el nom, i el cel) i que s'agrupen, amb una numeració decreixent, en nou capítol; encetats I, sovint, tancats amb un diàleg entre els dos protagonistes.

Tota una estructura combinatòria amb diferents nivells de lectura per descriure ciutats fantàstiques amb històries i personatges no menys fascinants que tenen relleu, records, memòria, imaginació..., és a dir, profunditat existencial. Res a veure amb, com diu **Juhani Pallasmaa**⁸, la situació actual dominada per: *...La propagació cancerosa de la superficial imageria arquitectònica, sense lògia tectònica i de qualsevol sentit de la materialitat i de l'empatia...* I per tant, ben diferents a les ciutats que coneixem i que també son esmentades al llibre: Nova York, San Francisco, Los Angeles, Kyoto-Osaka... o París que com a gran mèrit és: *...on milions d'homes tornen a casa tots els dies empunyant una barra de pa...* Malauradament, com diu **Polo**, en aquests casos: *...cada ciutat es va assemblant a totes les ciutats...*

Quelcom similar opina **Alex Fox**, el protagonista de la novel·la de **Peter Cameron**, *Andorra*⁹, que, cercant un canvi de vida, deixa San Francisco per la misteriosa *San Julián de Loria* i acabar dient que al final: *...La meva vida és la mateixa, però en un altre país: Andorra...*

Piazza dell'Anfiteatro, Lucca. E. Dilmé, 1989.

⁸ J. Pallasmaa, *Los ojos de la piel. La arquitectura i los sentidos*, Barcelona, 2022.

⁹ P. Cameron, *Andorra*, Milano, 2014, p. 13.

cent'anni, Italo!

Per cert, el curiós llibre de l'escriptor americà el vaig trobar en una llibreria de Lucca abans d'un concert de **Paolo Conte** i del posterior sopar a la piazza dell'Anfiteatro. Llibre, concert, sopar, i en família, i a Lucca, no hi havia millor manera de celebrar el meu d'aniversari!

És curiós com **Fox** arriba a la seva Andorra, i concretament a la capital marítima, *La Plata* (igual li semblava un nom més portuari que Andorra la Vella). Ho fa en tren des de París. El mateix que Silas, el torturador i malvat monjo albi del Codi Da Vinci de **Dam Brown**¹⁰, que fuig de la nostra presó (per l'època del llibre ja devia ser el centre de la Comella) després d'un devastador terratrèmol en tren per anar a parar al "poble" (segons el llibre) d'Oviedo.

Està vist que tenir tren en el nostre destí. I més si, segons apunten els estudis de càrrega, les xarxes viaries es col·lapsaran més aviat que tard. Una altra cosa és que puguem arribar en tren als llocs on imaginem els dos novel·listes comentats.

Podria esmentar, sense parar, reflexions del llibre ben actuals o situacions que em recorden temes del present com ara el projecte *Caldes* de **Javier Balmaseda**, amb la col·laboració dels arquitectes **Robert Martí** i **Ivan Morante**, i la ciutat d'Armillà: *...El fet és que no té parets, ni sostres, ni paviments: no té res que li faci semblar una ciutat, excepte les canonades d'aigua, que puguen i es ramifiquen on haurien d'estar els pisos...*

O la reconstrucció de Sant Vicenç d'Enclar i la ciutat de Melania: *...Marco Polo descriu un pont, pedra a pedra. Però quina és la pedra que sosté el pont? Pregunta Kublai Kan. El pont no està sostingut per aquesta o aquella pedra - respon Marco-, sinó per la línia de l'arc que formen. Kublai resta silenciós. Després afegeix: Per què em parles de pedres? És solament l'arc el que m'importa. Polo respon: Sense pedres no hi ha arc... I sense juntes, a vegades refoses, tampoc, afegiria jo.*

Però, per sobre de tot, tinc molt present la màxima final de **Marco Polo**, la que tanca el llibre:

L'infern dels vius no és quelcom que serà; n'hi ha un, és aquell que existeix ja aquí, l'infern que habitem tots els dies, que formem estant junts. Dues maneres hi ha de no patir-lo. La primera és fàcil per molts: acceptar l'infern i tornar-se part d'ell fins al punt de no veure'l més. La segona és perillosa i exigeix atenció i aprenentatges continus: cercar i saber reconèixer qui i què en mig de l'infern no és infern, i fer-lo durar, i donar-li espai.

Vivim en ciutats sense ser del tot conscients, com no ho som de què respirem. I igual que es promociona la qualitat de l'aire per què no es fa el mateix amb la qualitat de l'arquitectura? Quantes ciutats hi ha en la mateixa ciutat? Quantes visibles i quantes invisibles?

¹⁰ D. Brawn, El codi Da Vinci, Barcelona, 2017.

cent'anni, Italo!

Com és que la gent no s'adona dels edificis remarcables que l'envolten en mig de l'infern? I els hi dona espai i els fa durar?

Em sorrenc del desconeixement, fins i tot entre els col·legues de professió, de les bones obres d'arquitectura que delimiten el nostre espai vital. Que se'n sap de les obres de **Domènec Escorsa**, **Josep Maria Sostres**, **Miquel Fisac**, **Enrique Delso**, **Armand Mas**... i tants altres. Res.

En tot cas mentre rellegim i celebrem l'aniversari de **Calvino** manllevem el popular brindis: **Cent'anni, Italo!**